NICOLAE FELECAN

ELEMENTE LATINE ÎN LEXICUL GRAIURILOR DIN NORDUL ȚĂRII

Reliefarea fenomenelor izvorâte din specificitatea teritorială ni se pare justificată prin posibilitatea atât a evidențierii conservatorismului lingvistic, cât şi a comparației cu structura limbii literare sau a altor idiomuri.

În lucrarea de față ne-am propus să ne ocupăm de elementul latin prezent în lexicul graiurilor din nordul țării. Aceasta înseamnă, pe de o parte, că ne vom opri la cuvintele care îşi au originea în latină, iar pe de altă parte, că nu ne vom referi doar la subdialectul maramureşean, aşa cum a fost el delimitat[1], ci şi la zonele învecinate, numindu-le pe toate cu sintagma „graiuri nordice”.

Lucrări de specialitate accentuează faptul că Maramureşul se încadrează, prin particularități etnografice şi lingvistice, într-o arie mai largă, nord-vestică[2]. Pe de altă parte, „subdialectul maramureşean este destul de fărâmițat, deşi, ca întindere, este mai mic decât toate celelalte. Acest lucru arată desigur caracterul arhaic al acestei arii laterale… Cel puțin unele particularități maramureşene cuprind şi părți din nordul Transilvaniei”[3].

Caracterul conservator al zonei nordice se explică şi prin ceea ce Sextil Puşcariu numea „solidaritatea regionalistă a locuitorilor unei provincii”[4]. Aceasta nu înseamnă că trăsături ale acestei arii dialectale nu se întâlnesc în multe alte zone, fie printr-un contact nemijlocit, fie ca păstrătoare ale unei stări comune mai vechi.

Printre notele specifice acestor „idiomuri”, un loc aparte îl ocupă elementul lexical latin. Graiurile nordice păstrează, în mod firesc, un fond de cuvinte comun cu al celorlalte idiomuri, dar conțin şi un număr de elemente latine care au dispărut din restul teritoriului românesc sau au dezvoltat sensuri proprii, specifice acestei arii dialectale[5].

Condițiile istorice, ocupațiile străvechi practicate fără întrerupere în aceste zone explică structura lexicului impregnat cu numeroase arhaisme, întâlnite uneori

---

[1] R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne,* în LR, V, 1956, nr. 2, p. 38-49; idem, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne,* în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 43-73; *Tratat de dialectologie românească,* Craiova, 1984, p. 320-354.

[2] *Tratat de dialectologie românească,* p. 321.

[3] Ştefan Giosu, *Subdialectul maramureşean,* în SCŞt., Filologie, Iaşi, fasc. 1, 1963, p. 96.

[4] Sextil Puşcariu, *Graiul din Transilvania,* în idem, *Cercetări şi studii*, Bucureşti, 1974, p. 401.

[5] Cf. Boris Cazacu, *Studii de dialectologie română,* Bucureşti, 1966, p. 150.

DACOROMANIA, serie nouă, III–IV, 1998 – 1999, Cluj-Napoca, p. 33-41

şi în dialectele sud-dunărene[6]. Cum însă în stadiul actual al cercetării noastre nu putem face o localizare exactă a lor fără riscul de a greşi, ne mulţumim să le semnalăm prezenţa în perimetrul nordic şi să facem unele aprecieri asupra lor.

Cuvintele la care ne referim, specifice vocabularului comun, „nespecializat”, au fost excerptate din atlasele lingvistice şi din lucrări de folclor referitoare la această zonă[7]. Ele comportă două aspecte importante: unele şi-au păstrat sensul latinesc, în timp ce altele au dezvoltat sensuri noi. Dintre ele, multe au rămas izolate într-un perimetru restrâns, atât la noi, cât şi în alte părţi ale Romaniei. Lista care urmează, completată cu datele oferite de REW[8], va ilustra, sperăm, afirmaţiile de mai sus:

a) cuvinte care şi-au păstrat sensul din latină:

a, prep. „la” (**ad**: it., log., friul., fr., prov., kat., sp., pg. **a**); **acicea,** adv. „aici” (**ecchicce:** vegl. **caiko,** it. **ci**); **adinte,** adv. „de curând, mai acum” (**ad + ante:** arom. **între,** it. **anti,** log. **ante(s),** engad. **aunt,** sp. **antes,** pg. **ante(s)**; **ai,** s. „usturoi” (**allium:** it. **aglio,** log. **azu,** engad. **agl,** friul. **ai,** fr. **ail,** kat. **all,** sp. **ajo,** pg. **alho**); **ajuna,** vb. „a nu mânca nimic într-o zi, dar mai ales în zi de post” (**ajunare,** din **jejunare:** it. **(di)giunare**, avenez. **zunar,** piem. **güne,** log. **deyunare, deinare,** campid. **gaunai,** engad. **güner,** friul. **dzuna,** fr. **jeuner,** prov. **jejunar,** kat. **dijunar,** sp. **ayunar,** pg. **jejuar**); **amu,** adv. „acum” (**ad modo:** vegl. **mut,** südit., vit. **mo,** campid. **(a)moi,** megl. **amo,** vegl. **jamo,** comask. **amo,** log. **komo**); **arete,** s. „berbece” (**aries, arietis:** vegl. **reti,** piem. **arei,** gen. **ayow,** champ. **aroi,** central şi est fr. **aré**); **arină,** s. „nisip” (**arena:** arom., megl. **arină,** it. **(a)rena,** log. **rena,** vfr. **areine,** prov., kat., sp. **arena,** pg. **areia**); **arm,** s. „coapsă” (**armus:** log. **armu,** kors. **ermu,** fr. **ars** „Schulterblatt der Pferde”, norm. **môté a nar** „ohne Sattel reiten”); **carte,** s. „scrisoare” (**charta:** it. **carta** „Papier”, log. **karta,** engad. **karta,** friul. **karte,** fr. **charte** „Urkunde”, prov., kat., sp., pg. **carta** „Brief”, „Karte”); **căţân,** s. „vas de lemn, troacă” (**catinus:** arom. **căţână,** lomb., mant. **kadin,** ven. **kain,** log. **kadinu,** friul. **kadin,** pg. **cadinho**); **căuta,** vb. „a păzi oile” (**cavitare:** vegl. **ca(i)ptare** „blicken”, neap. **gavitare,** neap. **(g)aveta** „sich hüten”, kalabr. **gavitare** „behuten”, „sichern”, npg. **cavidar** „entgegentreten”); **ceteră,** s. „vioară” (**cithera:** it. **cetera,** prov., sp. **cedra,** [fr. **citre, citare, citale,**

---

[6] Cf. Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului,* Bucureşti, 1925, p. 14.

[7] *Noul Atlas lingvistic pe regiuni. Maramureş; Micul Atlas lingvistic român (ALRM I); Micul Atlas lingvistic român.* Serie nouă, vol. I; *Antologie de folclor din judeţul Maramureş,* vol. I. *Poezia*, Baia Mare, 1980; Pamfil Bilţiu, *Poezii şi poveşti populare din Ţara Lăpuşului,* Bucureşti, 1990; Ion Bârlea, *Cântece poporane din Maramureş,* vol. I, Bucureşti, 1924; Ion Bârlea, *Literatura populară din Maramureş,* Bucureşti, 1968; *Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar,* Baia Mare, 1983; Gavril Istrate, *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud),* în BPh, nr. 4, p. 50-97; Petre Lenghel Izanu, *Folclor din Maramureş,* în *Folclor din Transilvania*, vol. I, 1962; Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureştului,* Bucureşti, 1925; *Poezii populare din Maramureş,* adunate de Al. Ţiplea, în „Analele Academiei Române”, tom. 28, Bucureşti, 1906; *Poezii populare din Maramureş,* adunate de Tit Bud, Bucureşti, 1908; Izidor Râpa, *Cântece din Ţara Oaşului,* Baia Mare, 1960.

[8] W. Meyer-Lubke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch,* Heidelberg, 1930. Abrevierile folosite sunt cele din această lucrare.

prov. **cidra, citola,** kat. **citara,** sp. **citara,** pg. **cithara**]); **comânda,** vb. „a face comândul, praznicul de pomenire a unui mort" (**commandare:** campid. **comindiare** „beauftragen", sp., pg. **comendar** „übertragen", „empfehlen", „loben"); **cure,** vb. „a curge" (**currere:** arom. **cure,** vegl. **kor(eja),** it. **correre**, log. **kurrere,** engad. **kuorer,** friul. **kori,** fr. **courre, courir,** prov. **corre,** kat. **carrer,** sp., pg. **correr**); **curechi,** s. „varză" (**coliculus,** din **cauliculus:** it. **colecchio**); **duroare,** s. „durere" (**dolor, doloris:** arom. **duroare,** it., log. **dolore,** engad. **dulur,** fr. **douleur**, prov., kat., sp. **dolor,** pg. **dôr**); **îmburda,** vb. „a răsturna" (***imburdare**); **înveşti,** vb. „a îmbrăca" (**investire** „a îmbrăca, a acoperi": sic. **mmestiri,** sp. **embestir** [> **imbestire**] „angreifen", it. **investire** „stranden"); **învita,** vb. „a provoca" (**invitare:** arom. **învita,** it. **invitare,** log. **imbidare,** vfr. **envier,** prov., kat., sp., pg. **envidar**); **la**, vb. 1. „a spăla rufele la râu (cu maiul)", 2. „a se spăla pe cap", „a se pieptăna" (**lavare:** it. **lavare,** engad. **laver,** friul. **lava,** fr. **laver,** sp., pg. **lavar**); **lin,** adj. „încetişor", „blând" (**lenus,** din **linis:** prov. **le,** sp. **lin** „zarter Faden"); **mas,** s., în expresia **de mas** „loc de dormit, găzduire, popas peste noapte"; „locul unde dorm vitele" (**mansum:** bellun. **mas,** vfr. **mes** „Bauernhof", prov., gask., kat., arag. **mas** „Bauernhof"); **mur,** s. „zid, temelie" (cf. şi **murui,** vb. „a tencui", „a mâzgăli (pereţii)") (**murus:** maced. **mur,** vegl. **mor,** it. **muro,** log. **muru,** engad. **mür,** friul., fr., prov., kat. **mur,** sp., pg. **muro**); **nap,** s. „sfeclă furajeră" (**napus:** it. **napo,** vfr. **naf,** prov., kat. **nap,** sp., pg. **napo**); **pasăre,** s. „vrabie" (**passer, passeris:** it. **passero,** friul. **pasare,** engad. **pasler,** fr. **passe,** prov. **paser,** kat. **passera** „Eisvogel", sp. **pajaro,** pg. **passaro** „Vogel"); **păcuină,** s. „oaie" (**pecuina,** n.pl., **pecuinus**[9], adj.); **păcurar,** s. „cioban" (**pecorarius:** it. **pecoraio,** engad. **piorar,** pg. **pegureiro,** astur. **priguliero,** galiz. **pegueiro**); **păioară,** s. „voal" (**palliola** pl., **palliolum:** mozarab. **balyul,** maghreb. **feryul** „Art kurzer Bluse"); **pănură,** s. „stofă de lână făcută în casă la războiul de ţesut" (**paenula; penula; pannulus** „Tuch": lombard. **panole** „Sommersprossen", tess. **panera** „Sahne"); **varză,** s. „verdeţuri", „legume" (**vir(i)dia** „verdeţuri": kalabr. **verdza,** it. **sverza,** venez., lomb. **verdza,** neap. **virdze,** bergam. **vers**); **vintre,** s. „pântece" (**venter, ventris:** vegl. **viantre,** it. **ventre,** log. **bentre,** engad. **venter,** friul. **vintri,** fr., prov., kat. **ventre,** sp. **vientre,** pg. **ventre**);

b) cuvinte cu semantism schimbat faţă de latină:

balţ, s. „voal de mireasă" (**balteus** „cingătoare la vestmintele femeieşti", „curea": maced. **balţur** „weißes Kopftuch der Fanariotinnen", it. **balzo** „Felsvorsprung", „Absturz", arcev. **balzo,** abruzz. **valze,** ferr. **balz,** sen. **balso,** friul. **balz** „Garbe", prov. **baus,** kat. **bals** „rasenbandam Felsen", „vorspringender Fels", „Abgrund", sp. **balzo** „Leiknoten", pg. **balso** „Kabeltan", basc. **maltso** „Bündel", „Büschel"); **cânta,** vb. „a (se) plânge" (**cantare** „a cânta": vegl. **kantuor,** it., log. **cantare,** engad. **kanter,** friul. **kanta,** fr. **chanter,** prov., kat., sp.,

[9] I. Gheţie, *Baza dialectală a româniei literare,* Bucureşti, 1975, p. 175; V. Breban, *Dicţionar general al limbii române,* Bucureşti, 1987, I, *s.v.*

pg. **cantar**); **cătilin,** adv. „încet” (**cautelinus,** din **cautela** „precauţiune, prevedere”; (jur.) „garanţie, cauţiune”; „mijloc de apărare”); **ciucuri,** s. „pantaloni” (**cicculum,** din **ciccum** „ciorchine”); **corn,** s. „colţ”, „unghi (la casă)” (**cornu** „corn de animale”; „ceea ce este fabricat din corn”; „ceea ce seamănă cu cornul”: vegl. **kuarno,** it. **corno,** log. **korru,** engad. **küern,** friul. **kuarn,** fr. **cor,** prov., cat. **corn,** sp. **cuerno,** pg. **corno**); **cruci,** s. „şale” (**crux, crucis** „cruce”: vegl. **krauk,** it. **croce,** log. **ruge,** engad. **krus,** friul. **kros,** fr. **croix,** prov. **crotz,** kat. **creu**); **falcău,** adj. „iute, ager” (**falco, -onis:** „vultur”: it. **falco,** vfr. **fauc, faucon,** nfr. **faucon,** prov. **fauc, faucon,** sp. **halcon,** pg. **falcao**); **ghindură,** s. „nod” (**glandula** „amigdale, gâlci”: it. **ghindala,** log. **randula,** vfr. **glandre,** nfr. **glande,** prov. **glandola, grandola,** valenc. **granola, grangola,** sp. **landre,** pg. **landoa** „Drüsengeschwulst”); **gută,** s. „apoplexie” (**gutta** „picătură”, „lacrimă”: it. **gotta,** log. **gutta,** engad. **guota,** friul. **gote,** fr. **goutte,** prov., kat., sp., pg. **gota**); **juca,** vb. „a bate”, în expresia **inima joacă** „inima bate” (**iocare** „a glumi”: it. **giocare,** log. **gogare,** engad. **guver,** friul. **dzuya,** fr. **jouer,** prov., kat. **jogar,** sp. **jugar,** pg. **jogar**); **lege,** s. „judecată” (**lex, legis** „lege, regulă; normă, convenţie”: it. **legge**, engad. **alaig** „Ehe”, fr. **loi,** prov. **lei,** kat. **lleg,** sp. **ley,** pg. **lei**); **mătrici,** s. „varice” (**matrix, matricis** „femelă, animal de reproducere”; „trunchiul care produce vlăstar”; (fig.) „izvor, origine”: maced. **mătrică** „Mutterschaf”, it. **matrice,** neap. **matreke** „Schlamm”, log. **madrige** „Hefe”, prov. **mairitz,** **„**auch Mark der Bäume”, vfr. **marriz,** sp., pg. **madriz**); **pedestru,** adj. „sărac” (**pedester** „în picioare”; „pedestru, de infanterie”[10]: vfr. **peestre,** nfr. **piètre** „armselig”, „gemein”; arom. **pedestru**); **tăciune,** s. „rugină” (**titio, titionis** „tăciune”: it. **tizzione,** log. **tittone,** engad. **tizzun,** friul. **stitson,** fr. **tison,** prov., kat. **tizo,** sp. **tizon,** pg. **ticao**); **teară,** s. „război de ţesut” (**tela** „pânză, ţesătură, urzeală”: it., log. **tela,** engad. **taila,** friul. **tele,** fr. **toile,** prov., kat., sp. (> pg.) **tela,** pg. **teia** „Gewebe”, maced. **teară** „Haut auf der Milch”); **tuna,** vb. „a trânti” (**tonare** „a tuna, a face să răsune”: vegl. **tonur(o),** it. **tonare,** engad. **tuner,** friul. **tona,** fr. **tonner,** log. **tronare,** prov., kat., sp. **tronar,** pg. **troar**).

Situaţia prezentată atestă faptul că din numărul de 51 de cuvinte din lista dată, 19 au o răspândire panromanică, alte 19 sunt consemnate doar dialectal, într-un număr variabil de zone, 9 sunt atestate şi în dialecte sau graiuri din sudul Dunării şi numai patru: **îmburda, păcuină, cătilin** şi **ciucuri** sunt prezente doar în aria la care ne referim.

Şi limbajele specializate ale meseriilor au o situaţie asemănătoare. Ele se explică mai ales prin faptul că meseriaşii nu sunt nici astăzi separaţi cu totul de alte ramuri de activitate, în special de ocupaţiile tradiţionale.

Caracteristica esenţială a unei mari părţi a terminologiei folosite o constituie faptul că face parte din vocabularul de bază al vorbitorilor. Cu excepţia termenilor generici, mulţi dintre ceilalţi se folosesc cu acelaşi sens sau cu sensuri diferite şi în

---

[10] Adj. se află şi în graiurile din Oltenia; cf. şi T. Teaha, *Elemente de continuitate în lexicul graiurilor din Oltenia,* în „Arhivele Olteniei”, serie nouă, 1983, nr. 2, p. 157-162.

alte domenii ale vieții materiale. Am arătat şi cu alt prilej că, din acest punct de vedere, studiul lor prezintă un interes deosebit atât în ceea ce priveşte originea lor, aria de răspândire, cât şi în privința sistemului de denominație[11]. Meseriile constituie unul dintre domeniile cele mai dinamice ale vieții materiale. Orice cucerire tehnică circulă şi poate fi asimilată devenind bun comun, iar termenii care o însoțesc se încadrează în sistemul limbii, contribuind, împreună cu cei tradiționali, la închegarea unor „microsisteme terminologice", alcătuite, în primul rând, din cuvinte specifice domeniului respectiv[12].

Referindu-ne la şapte meserii tradiționale – morărit, lemnărie, fierărie, olărie, zidărie, pielărie şi croitorie – care se întâlnesc aproape în fiecare sat din zonă, am constatat că există un număr însemnat de termeni de origine latină, folosiți, în mare parte, cu sens figurat.

Pentru fiecare dintre meseriile amintite, situația este următoarea:

Morărit: albine (alvina) „bucăți de scândură care alcătuiesc podul sau mărginarul ulucului"; **aripă (alapa)** „părțile laterale ale ulucului"; **buric (umbilicus)** 1. „bucată de fier băgată în podoimă şi în care se sprijină fusul", 2. „gaura din piatra zăcătoare, prin care trece fusul crângului", 3. „bucățile de lemn care se pun în gaura pietrei zăcătoare ca să nu cadă grăunțele şi făina sub moară"; **capră (capra)** „lemn lățit la un capăt, care se bagă în gârliciul pietrei alergătoare pentru a fi ridicată"; **casa** (morii) **(casa)** „încăpere în care stă morarul şi oamenii care vin la moară"; **căpătâi (capitaneum)** 1. „lemn ce stă deasupra apei şi care prinde capetele bogdanilor; puntea bogdanilor", 2. „bucată de fier care se bagă în capătul grindeiului roții, ca să nu se roadă când se învârteşte; cep", 3. „lemn scobit pe care se învârteşte capătul grindeiului sau cepul; broască", 4. „capătul lemnului pe care e prinsă broasca; perinoc", 5. „bârna de lemn pe care stă capătul de jos al fusului; podoimă"; **cep (cippus)** 1. „bucăți de lemn (patru) aşezate de-a curmezişul între grindei şi obezi, de o parte şi de alta a roții; cruci (la roată)", 2. „bucată de fier care se bagă în capătul grindeiului roții, ca să nu se roadă când se învârteşte; cep"; **cercuri (circus)** „bucăți de fier care strâng şiştorii în cele două târcoale ca să nu cadă şi să nu mişte; verigi"; **cruce (crux,-cem)** 1. „bucățile de lemn, în număr de patru, puse de-a curmezişul între grindei şi obezi, de o parte şi de alta a roții; cruci (la roată)", 2. „bucată de fier care prinde capătul fusului de piatra alergătoare; pârpăriță"; **cui (cuneum)** 1. „bucata de fier care se bagă în capătul grindeiului roții, ca să nu se roadă când se învârteşte; cep", 2. „bucata de fier băgată în podoimă şi în care se sprijină fusul; buric"; **cunună (corona)** „lemnul care stă deasupra apei şi care prinde capetele bogdanilor; puntea bogdanilor"; **cupă (cuppa)** 1. „despărțitură din roata morii, în care cade apa; cupă", 2. „scânduri care se pun din loc în loc între

[11] N. Felecan, *Structura şi dinamica vocabularului,* în *Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar,* Baia Mare, 1983, p. 85-107.

[12] Cf. Gheorghe Iordache, *Câteva concluzii cu privire la compoziția pe origini a terminologiei meseriilor populare în graiurile din Oltenia,* în „Analele Universității din Craiova", seria Științe Filologice, 1987, p. 61-65.

obezi şi care despart cupele; aripi”; **faguri (*favulus)** „scânduri care se pun din loc în loc între obezi şi despart cupele; aripi”; **făină (farina); fereca (fabricare)** „operația de tăiere a pietrelor pe partea dinăuntru, atunci când s-au netezit, pentru a măcina iar bine”; **fund (fundus)** 1. „partea de jos a ulucului; podul ulucului”, 2. „scândurile care se pun din loc în loc între obezi şi care despart cupele; aripi”, 3. „scândura prin care trece grindeiul roții (cu cupe) şi care nu lasă apa să intre în moară; podul roții”, 4. „scândura rotundă, cu scobituri pe margine, făcute la aceeaşi depărtare, în care se prinde capătul de sus al şiştorilor; târcoala de sus”, 5. „idem; târcoala de jos”; **furcă (furca)** 1. „lemnul care stă deasupra apei şi care prinde capetele bogdanilor”, 2. „lemnele pe care stă ulucul; perinile ulucului”; **fus (fusus)** 1. „bucata de fier care se bagă în capătul grindeiului roții, ca să nu se roadă când se învârteşte; cep”, 2. „bucata de fier care trece prin mijlocul crângului; fusul (crângului)”, 3. „lemnul legat cu un capăt de teică, iar cu celălalt capăt se freacă de piatra alergătoare şi scutură teica”; **fuştel,-ei (fusticellus)** 1. „scândurile care se pun din loc în loc între obezi şi care despart cupele; aripă”, 2. „bucățile de lemn care se îmbucă cu măselele roții; şiştori”; **gaură (cavula)** 1. „gaura din piatra zăcătoare prin care trece fusul crângului; buric”, 2. „gaura din mijlocul pietrei alergătoare prin care cad grăunțele între pietre; gârlici”; **jug (jugum)** „bârnele de care e prins coşul”; **măsea (maxilla)** 1. „bucățile de lemn prinse la aceeaşi depărtare una de alta pe partea dinăuntru a obezii roții; măsele”, 2. „bucăți de lemn care se îmbucă cu măselele roții; şiştori”; **mijloc (medius locus)** „gaura din mijlocul pietrei alergătoare prin care cad grăunțele între pietre”; **moară (mola)** 1. „încăperea în care stă morarul şi oamenii care vin la moară; casa morii”; **nucă (nux,-cis)** 1. „bucata de fier băgată în podoimă şi în care se sprijină fusul; buric”, 2. „bucata de fier care prinde capătul fusului de piatra alergătoare; pârpăriță”; **oală (olla)** „cercul de coajă de copac care se pune de jur împrejurul pietrelor; veşcă”; **pană (pinna)** 1. „scândurile care se pun din loc în loc între obezi şi care despart cupele; aripi”, 2. „bucățile de lemn, prinse la aceeaşi depărtare una de alta, pe partea dinăuntru a obezii roții; măsele”, 3. „bucățile de fier care strâng şistorii în cele două târcoale ca să nu cadă şi să nu mişte; verigi”; **par, pari (palus)** 1. „bucățile de scândură care alcătuiesc podul sau mărginarul ulucului; fozle”, 2. „lemnele pe care stă ulucul; perinile ulucului”; **păsat (pinsatum)** „nisipul amestecat cu grăunțe şi cu făină, care iese dintre pietre când moara porneşte după ce a fost ferecată; horlău”; **perete, -ți (paries, -tis)** 1. „părțile de pe lături ale ulucului; marginile ulucului”, 2. „scândura prin care trece grindeiul roții (cu cupe) şi care nu lasă apa să intre în moară; podul roții”; **piatră (petra)** 1. „piatra de deasupra, care se învârteşte, dintre cele două pietre între care se zdrobesc grăunțele; alergătoare”, 2. „piatra care stă dedesubt şi nu se mişcă, dintre cele două pietre între care se zdrobesc grăunțele; zăcătoare”; **picior (petiolus)** 1. „bucățile de lemn, în număr de patru, puse de-a curmezişul între grindei şi obezi, de o parte şi de alta a roții; cruci (la roată)”, 2. „lemnele scobite, în număr de patru, care strâng şi țin în loc piatra zăcătoare; colaci”, 3. „stâlpii, în număr de patru sau şase, pe care stă

podul; babe”; **pârghie** (cf. **pergula**) „lemnele rotunde pe care alunecă piatra, când e transportată; prici”; **punte (pontem)** 1. „capătul de lemn pe care e prinsă broasca; perinoc”, 2. „lemnele, în număr de două, pe care se reazămă perinocul; andrele (la moară)”, 3. „bârna de lemn pe care stă capătul de jos al fusului; podoimă”, 4. „lemnele pe care stă aşezată podoima; perini”; **purice (pulex, -icis)** „lemnele rotunde pe care alunecă piatra când este luată jos; purici”; **roată (rota)** 1. „partea morii pe care o învârteşte apa; roată”, 2. „roata cu măsele”, 3. „obezi”; **sac (sacus)** 1. „sacul cu grăunţe pe care îl duce omul în spate la moară; tar”, 2. (la pl.) „sacii pe care îi duce omul cu carul sau cu căruţa la moară; măciniş”; **scară (scala)** „bârnele de care e prins coşul; cai”; **scaun, -ne (scamnum)** 1. „scândurile care se pun din loc în loc între obezi şi care despart cupele; aripi”, 2. „capătul de lemn pe care e prinsă broasca; perinoc (la moară)”, 3. „bârnele de care e prins coşul; cai”, 4. „partea mai ridicată, dinăuntrul morii, pe care se pun sacii şi pe care stă morarul când toarnă în coş; podul morii”; **scândură (scandula)** 1. „bucăţile de scândură care alcătuiesc podul sau mărginarul ulucului; fozle”, 2. „bucăţile de lemn prinse la aceeaşi depărtare una de alta, pe partea dinăuntru a obezii roţii; măsele”, 3. „bucata de lemn care se pune în gaura pietrei zăcătoare ca să nu cadă grăunţele şi făina sub moară; buric”; **stâlpare (*stirparia)** 1. „lemnele cioplite care se bat în pârâu şi pe care alunecă stavila; bogdani”, 2. „locul pe unde se dă drumul apei ca să curgă într-o parte când moara stă sau când are prea multă apă; uluc sterp”; **strat (stratum)** 1. „lemnele (stâlpii) pe care stă ulucul; perinile ulucului”, 2. „bucăţile de lemn, în număr de patru, puse de-a curmezişul între grinzi şi obezi, de o parte şi de alta a roţii; cruci (la roată)”, 3. „cele patru lemne scobite, care strâng şi ţin în loc piatra zăcătoare; colaci”, 4. „cei patru sau şase stâlpi pe care stă podul morii; babe”, 5. „bârnele care se pun pe capetele babelor şi pe care stă podul morii; stratul morii”, 6. „lemnele pe care stă aşezată podoima; perini”; **şei,** sg. **şa (sella)** „cei patru sau şase stâlpi pe care stă podul morii; babe”; **tăia (*taliare)** „operaţia de tăiere a pietrelor pe partea dinăuntru, atunci când s-au netezit, pentru a măcina iar bine; fereca”; **tindă (*tenda)** „încăperea în care stă morarul şi oamenii care vin la moară; casa morii”; **urs, urşi (ursus)** 1. „cele patru lemne scobite care strâng şi ţin în loc piatra zăcătoare; colaci”, 2. „cei patru sau şase stâlpi pe care stă podul morii; babe”, 3. „lemnele pe care stă aşezată podoima; perini”; **vale (vallis)** „pârâul morii”; **vipt (victus)** 1. „sacul cu grăunţe pe care îl aduce omul în spate la moară; tar”, 2. (la pl.) „sacii pe care îi aduce omul cu carul sau cu căruţa la moară; măciniş”.

Lemnărie: capră (capra) 1. „lemnul gros şi rotund sau sprijinit pe trei picioare pe care se ciopleşte; scaun de cioplit”, 2. „obiectul în care se pune roata ca să i se aşeze obezile sau spiţele; scaun de înspiţat”; **cheie (clavis)** „obiectul cu care se împart dinţii fierăstrăului sau ai beschiei, unul la stânga şi altul la dreapta, pentru ca pânza să taie mai uşor în lemn; dinţar”; **cuţit (*acutitus)** „obiectul în formă de cuţit care se pune la strung ca să taie şi să rotunjească butucul; gripcă”; **doagă, -ge (doga)** „fiecare dintre bucăţile de lemn (puţin încovoiate) care formează corpul unor vase strânse în cercuri”; **gură (gula)** „partea lată de fier a bardei; leafă”; **jug**

(jugum) „unealta cu care dogarul suceşte teiul pentru legatul cercurilor de lemn la vase; crivea”; **lingură (lingula)** 1. „obiect de metal sau de lemn pentru uzul casnic, alcătuit dintr-o parte ovală scobită şi dintr-o coadă”; 2. „unealta cu care se găureşte butucul roţii ca să intre capătul osiei”; **lup (lupus)** 1. „menghină”, 2. „scaun de înspiţat”, 3. „scaun de obezi”; **mai (mallus)** „unealta cu coadă cu care se bate în ghin ca să se scobească lemnul”; **măciucă (*matteuca)** „unealta cu coadă cu care se bate în ghin ca să se scobească lemnul; mai”; **noatin (annotinus)** „strung”; **pană (pinna)** „partea lată de fier a bardei; leafă”; **scaun (scamnum)** 1. „obiect în care se pune roata ca să i se aşeze obezile sau spiţele; scaun de înspiţat”, 2. „obiectul în care se aşază obezile ca să fie găurite; scaun de obezi”, 3. „obiectul în formă de scaun, în care se strânge lemnul ca să poată fi cioplit sau cuţitoit; scaun de cuţitoit”; **secure (securis)** 1. „unealta de fier ca o secure, dar mai lată, cu coada scurtă şi îndoită, cu care se cioplește lemnul; bardă”; 2. „unealta cu leafa încovoiată ca o secure, cu care se cropăiesc lemnele pentru doage; dogar”, 3. „unealta pentru tăiat copaci, pentru despicat lemne etc., formată dintr-un corp de oţel cu tăiş la un capăt şi cu un ochi la partea opusă, în care este fixată o coadă de lemn tare; topor”.

Fierărie: cărbuni (carbo, -onis) 1. „rocă combustibilă amorfă de culoare gălbuie, brună până la neagră, friabilă… folosită drept combustibil şi ca materie primă în industria chimică şi metalurgie”, 2. „material combustibil de culoare neagră, uşor şi sfărâmicios, rezultat din arderea incompletă a lemnului sau ca produs secundar la distilarea uscată a lemnului, folosit în siderurgie drept combustibil etc.; mangal”; **cheie (clavis),** variantă **t'eie**, pl. **t'ei** „unealta ca o pilă cu dinţii mai mari cu care se netezeşte copita la cal după ce s-a bătut potcoava; raşpă”; **cuptor (*coctorium)** „locul unde ard cărbunii şi se pune fierul să se înroşească; jignea”; **fier (ferrum)** „unealta cu care fierarul scoate fierul din foc şi îl ţine pe nicovală când dă cu ciocanul în el; cleşte”; **foale (follis)** „unealta cu care fierarul suflă în foc”; **foc (focus)**; **lingură (lingula)** „unealtă cu care se curăţă copita la cal înainte de a se bate potcoava; cuţitoaie”; **lup (lupus)** „unealta în care fierarul prinde şi strânge fierul ca să-l poată lucra; urs”.

Olărie: fus (fusus) „fierul lung de la roata olarului; fusul (de la roata olarului)”; **masă (mensa)** 1. „masa de la roata olarului”; 2. „unealta pe care olarul pune lutul ca să facă vase; roata olarului)”; **oală (olla)** „vas de lut ars”; **roată (rota)** 1. „roata olarului” 2. „unealta rotundă pe care olarul o mişcă cu picioarele ca să se învârtească repede; roata (de jos)”.

Zidărie: lingură (lingula) „unealta de fier ca o lopăţică cu coadă scurtă cu care zidarul aruncă pe zid tencuiala; mistrie”.

Pielărie: cuţit (*acutitus) „unealta mică cu care se cărnuiesc (rad) pieile; scafă”; **lucra (lucubrare)** „argăsi”.

Croitorie: ac (accus); coase (cosere); împlânta (plantare) „însăila”; **petec** (cf. **pittacium**).

Datele oferite de lista termenilor înregistraţi pentru aceste meserii, pe care le-am prezentat cu altă ocazie[13], ne conduc la formularea următoarelor concluzii:

În primul rând se observă o oarecare sărăcie în terminologia meseriilor, manifestată în numărul redus de cuvinte (morărit: 231, lemnărie: 117, fierărie: 47, olărie: 12, zidărie: 43, pielărie: 18, croitorie: 27).

Între ele, însă, numărul cel mai mare îl deţin elementele de origine latină (morărit: 48 de cuvinte, ceea ce reprezintă 20,77%; lemnărie 14, cu 11,96%; fierărie 8, cu 17,02%; olărie 4, cu 33, 33%; zidărie 1, cu 2,32%; pielărie 2, cu 11,11%; croitorie 4, cu 14,81%).

Dar această sărăcie a limbii, datorată nivelului cultural scăzut al celor ce o vorbeau, este, potrivit afirmaţiei lui Sextil Puşcariu, „mai mult o înşelăciune optică. Ceea ce s-a pierdut din limbă, ca număr de elemente lexicale, a fost compensat, în mare măsură, prin evoluţie de înţeles nouă date cuvintelor vechi. Astfel polisemia şi deasa circulaţie a elementului latin a făcut ca să se păstreze caracterul romanic al limbii române şi după ce prin contactul cu slavii şi alte popoare au pătruns în româneşte multe cuvinte de origine străină”[14].

Dintre meseriile amintite, mai bogate terminologic sunt primele trei: morărit, lemnărie, fierărie, dar olăritul, deşi cu termeni reduşi, are cel mai ridicat procentaj de cuvinte latine. Aceasta poate dovedi autohtonia şi continuitatea lor. Înseşi numele obiectelor: **moară, lemn, fier, oală** sunt vechi termeni latineşti: **mola, lignum, ferrum, olla,** păstraţi neîntrerupt de-a lungul timpului. De la aceştia s-au format pe teren românesc, încă într-o perioadă veche, numele de agent *morar, lemnar, fierar, olar*.

Sintagmele şi termenii metaforici folosiţi sunt consecinţa înclinaţiei vorbitorilor spre asociaţii concrete. Nevoia unei astfel de exprimări e cu atât mai accentuată cu cât se referă la noţiuni desemnate prin termeni din fondul vechi, care se folosesc în mai multe domenii de activitate sau chiar fac parte din vocabularul uzual al vorbitorilor. „Această îmbogăţire a limbii, sublinia Sextil Puşcariu, prin lărgirea sensurilor şi prin împărecheri de cuvinte, denotă acelaşi caracter rustic al limbii”[15].

Putem afirma, aşadar, că lexicul graiurilor nordice e puţin variat, chiar sărac, în concordanţă cu caracterul specific, rustic al zonelor din nordul ţării. Dar cu acest vocabular s-a clădit aici o spiritualitate sănătoasă a unor oameni harnici şi mândri, de o bogăţie sufletească şi nobleţe care nu-i mai prejos de a altor locuitori ai meleagurilor româneşti[16].

Universitatea din Baia Mare
Facultatea de Litere
Baia Mare, str. Victoriei, 46

[13] Cf. N. Felecan, în *Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar,* p. 104-107.
[14] Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii,* p. 425.
[15] *Ibidem.*
[16] N. Felecan, *Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar,* p. 40.